SUDUL BASARABIEI ÎN COMPONENȚA PRINCIPATULUI MOLDOVEI/ ROMÂNIEI ÎN ANII 1857-1878 ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ[1]

SOUTHERN BESSARABIA AS PART OF THE PRINCIPALITY OF MOLDOVA/ ROMANIA IN THE YEARS 1857-1878 IN ROMANIAN HISTORIOGRAPHY

Eugen-Tudor SCLIFOS,
dr. în istorie, cercetător științific coordonator,
Institutul de Istorie al USM
ORCID: 0009-0007-8424-3868

CZU:94(478)"1857/1878"
DOI: 10.46727/c.25-26-10-2024.p78-87

Abstract. After the defeat of the Russian Empire in the Crimean War (1853-1856), part of the territory between the Prut and the Dniester was returned to the Principality of Moldavia, following the initiative of the Austrian Foreign Minister Buol, namely southern Bessarabia. The purpose of this recession was to remove the Russian Empire from any access to the Danube. Romanian historiography has analyzed this 22-year period, the political, economic, and social transformations and the attempts of the Russian Empire to re-annex southern Bessarabia.

Keywords: Southern Bessarabia, Bolgrad, Russia, Romania.

Aflarea sudului Basarabiei în componența principatului Moldovei/României în timpul unei scurte perioade de timp (1857-1878) a fost în atenția istoricilor români, pe alocuri pregnant, în funcție de perioada istorică trăită. De la bun început, istoricii români au fost interesați de contextul internațional al problemei Basarabiei după înfrângerea Imperiului Rus în fața Imperiului Otoman, alături de coaliția franco-britanică. Este cunoscut faptul că, după anexarea Basarabiei în 1812, problema Basarabiei a fost readusă în prim-planul diplomației europene abia în timpul războiului Crimeii. Istoricii români fiind interesați de lupta diplomatică pentru Unirea Principatelor nu puteau să nu abordeze și problema Basarabiei, în contextul în care emigranții români din capitalele europene au cerut Marilor Puteri restituirea *in integrum* a teritoriului dintre Prut si Nistru. De asemenea, mult mai cercetat este momentul în care sudul Basarabiei era reanexat de Imperiul Rus în 1878.

Pentru început vom urmări partea diplomatică a chestiunii Basarabiei, anume momentul 1856, când, în urma semnării Tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856, sudul Basarabiei a revenit principatului Moldovei. Ulterior, ne vom referi la interpretarea istoriografiei românesti față de pierderea sudului Basarabiei în 1878. Ulterior vom aborda istoriografia românească privind aspectele de ordin politic, demografic, social, religios, învățământul și nu în ultimul rând cercetările ce țin de impactul unor personalități de marcă, care și-au adus aportul la dezvoltarea părții de sud a Basarabiei.

Unul dintre primele studii dedicate problemei Basarabiei în contextul războiului Crimeii și a Tratatului de la Paris aparține istoricului Nicolae Iorga. După ce inițial susținuse comu-

[1] Articol realizat în cadrul proiectului finanțat de ANCD al Tinerilor Cercetători „Procese social-economice și politice în Basarabia sub dominație țaristă (1812-1917)", 24.80012.0807.10 TC.

nicarea în cadrul Academiei Române, N. Iorga publică articolul dedicat problemei Basarabiei și Unirii principatelor în perioada 1855-1859[2], apelând la memoriile ambasadorului Imperiului Austriac la Paris, contele Hübner. Studiul arată lupta diplomatică a Marilor Puteri pentru sudul Basarabiei, care aparent fiind o chestiune secundară, arată existența disensiunilor între Marea Britanie și Franța. N. Iorga a constatat faptul că datorită existenței unor hărți defectuoase, dar și ambiguității Franței, plenipotențiarii ruși au cerut păstrarea orașului Bolgrad pe motiv că era centrul administrativ al coloniștilor bulgari din Basarabia. Deși nu a folosit surse diplomatice inedite, rămâne meritul incontestabil al lui N. Iorga de a integra problema Basarabiei în contextul național românesc.

În timpul Celui de-Al Doilea Război Mondial, unul dintre marii istorici ai României, Gheorghe Brătianu, a publicat două lucrări dedicate problemei Basarabiei, în limba franceză[3], apărute în contextul anexării teritoriului dintre Prut și Nistru de către Uniunea Sovietică. Aceste două lucrări tratează momentul restituirii sudului Basarabiei către Principatul Moldovei. Istoricul român a utilizat toate resursele disponibile la acea vreme, în primul rând, lucrările lui Alexandru Boldur sau articolele istoricului britanic Harold Temperley dedicate executării Tratatului de la Paris[4]. În timpul regimului comunist, problema Basarabiei era un subiect tabu.

După căderea cortinei de fier din România, problema Basarabiei a revenit în atenția istoricilor români. Unul dintre primele studii dedicate acestei problematici importante aparține istoricului Paul Cernovodeanu. Istoricul român a efectuat o documentare riguroasă în fondurile Bibliotecii Academiei Române și a publicat un articol dedicat încercărilor românești de recuperare a Basarabiei în timpul Războiului Crimeii[5]. Au fost aduse în prim-plan o serie de demersuri pe lângă împăratul Franței, regina Victoria, unii diplomați occidentali de la Constantinopol, în care se cerea restituirea întregii Basarabii, anexate fără nicio justificare de către Imperiul Rus. La câțiva ani de la acest studiu, Paul Cernovodeanu, cu preocupări privind chestiunea Basarabiei în anii Războiului Ruso-Turc din 1806-1812[6], a dedicat o lucrare problemei Basarabiei în context internațional, 1806-1920[7].

Aceeași tematică a fost continuată de către istoricul ieșean Mihai Cojocaru, în două studii[8], care arată importanța teritoriului dintre Prut și Nistru pentru emigrația românească, crezând cu tărie că era momentul propice pentru reîntoarcerea „acasă" a teritoriului dintre Prut și Nistru, anexat de Imperiul Rus în 1812.

---

2 IORGA, N. Problema basarabeană și Problema Unirii Principatelor la 1855-1859. În dosul cărților diplomației. În: *Analele Academiei Istorice. Memoriile Secției Istorice,* 1940-1941. seria III, tom. XXIII, pp. 293-309.

3 BRĂTIANU, Gheorghe. *La Moldavie et ses frontieres historiques*. Bucarest, 1941, 52 p.; *Idem*. *La Bessarabie, droits natiaux et historiques*. Bucarest, 1943, 228 p.

4 TEMPERLEY, Harold. The Treaty of Paris of 1856 and its executation (II). În: *The Journal of Modern History*, 1932, vol. IV, september, pp. 523-543.

5 CERNOVODEANU, Paul. Inițiative românești de redobândire în perioada Războiului Crimeii (1854-1856). În: *Revista istorică*. 1992, nr. 1-2, pp. 81-96.

6 *Idem*. American diplomatic dispatches on the 1806-1812 russo-turkish war and on th Bessarabia's rapture. În: *Revue Roumaine d'Histoire*. 1998, tom XXXVII, nr. 1-2 (janvier-juin), pp. 19-42.

7 *Idem*. *Basarabia drama unei provincii istorice românești în context politic internațional, 1806-1*920. București, Albatros, 1993, 191 p. ISBN 973-24-0311-X.

8 COJOCARIU, Mihai. Basarabia în contextul Unirii Principatelor. În: *Probleme actuale ale istoriei naționale și universale*. A. PETRENCU (coord.). Chișinău 1992, pp. 46-50; *Idem*. Încercări românești de recuperare a Basarabiei (1853-1859). În: *Slujind-o pe Clio. In Honorem Dumitru Vitcu*. Coord. Gh. Cliveti, M. Iacobescu, D. Balan (coord). Iași 2010, pp. 94-103. ISBN 978-973-37-1435-5.

De cele mai multe ori, s-au trecut cu vederea studiile istoricului Sever-Mircea Catalan. Unul dintre acestea este dedicat politicii ruseşti din Basarabia în contextul anului 1855, când Marile Puteri încă nu deciseră să restituie o parte din Basarabia Principatului Moldovei[9]. Acesta a apelat la rapoartele consulului francez la Iaşi (Victor Place), analizând astfel politica Imperiului Rus de deznaţionalizare.

În ultimii 7-8 ani, aspectul diplomatic al problemei Basarabiei în perioada 1856-1857 a fost cercetat exhaustiv de către cercetătorul Institutului de Istorie al USM, Eugen-Tudor Sclifos. Pe baza unei documentări riguroase în arhivele româneşti şi occidentale, au fost publicate numeroase studii[10] şi o monografie la acest subiect[11]. Cercetătorul a scos în evidenţă atitudinea Marilor Puteri faţă de restituirea sudului Basarabiei către Principatului Moldovei în 1856 în urma deciziilor Congresului de la Paris. Au fost analizate avatarurile acestei restituiri, idee venită din partea ministrului de externe austriac, Karl Buol. Au fost identificate principalele discuţii referitoare la sudul Basarabiei în timpul negocierilor de la Congresul de Pace de la Paris (februarie-martie 1856). Au fost identificate o serie de rapoarte diplomatice parvenite de la Paris, Londra, Viena, Petersburg ce arată faptul că Marile Puteri au avut poziţii diferite în chestiunea restituirii sudului Basarabiei către Principatul Moldovei. Dacă Marea Britanie, Austria insistau pentru acest lucru, care însemna scoaterea Rusiei de la Dunăre, Franţa era gata să facă o concesie Imperiului Rus, adică păstrarea oraşului Bolgrad, pe care diplomaţii ruşi îl reclamau pe motiv că era centrul administrativ al coloniştilor bulgari din Basarabia. Tocmai păstrarea acestui oraş însemna încălcarea flagrantă a Tratatului de la Paris. Cercetările efectuate de Eugen-Tudor Sclifos au scos în evidenţă jocul dublu al împăratului Napoleon al III-lea, care, pe de o parte susţinea pretenţia Rusiei de a păstra Bolgradul, pe de altă parte, agrea punctul de vedere britanic, care, într-un final, a avut câştig de cauză. În final, manevrele împăratului Napoleon al III-lea au avut câştig de cauză, sudul Basarabiei revenind Principatului Moldovei, drept compensaţie Rusia primind oraşul Comrat.

Un aspect important al problemei se referă la operaţiunile de trasare a frontierei în Basarabia în perioada mai 1856 – martie 1857. Remarcăm studiile istoricului Dumitru Vitcu referitoare la eforturile comisarilor europeni de a trasa noua frontieră între Imperiul Rus şi cel Otoman după semnarea Tratatului de la Paris din 18/30 martie 1856[12]. Istoricul român remarca dificultatea trasării acestei frontiere şi interesele antagoniste ale Marilor Puteri, care au fost puse în dilemă într-o chestiune considerată de ordin secundar. Această tematică şi-a găsit reflectarea şi în preocupările istoricului de la Galaţi, Constantin Ardeleanu[13], bun cunoscător al arhivelor britanice, care dedică un studiu preţios operaţiunii de trasare a frontierei în Basarabia, introdu-

[9] CATALAN, Sever-Mircea. La politique tsariste en Bessarabie pendant l'année 1855 (selon un rapport du consul français à Jassy, Victor Place). În: *Revue Roumaine d'Histoire*. 1993, vol. 32-33, pp. 47-54.

[10] SCLIFOS, Eugen-Tudor. Franţa, Rusia şi chestiunea sudului Basarabiei (1856-1857*)*. În Revista de istorie a Moldovei. 2016, nr. 4, p. 17-35. *Idem*. Cabinetul de la Viena şi chestiunea Basarabiei (1856). În: *Historia est Magistra Vitae. Civilizaţie, valori, paradigme, personalităţi. In honorem profesor Ion Eremia*. C. MANOLACHI (ed.), L. ROTARU (coord.). Chişinău 2023, pp. 440-455. ISBN 978-9975-3331-2-2.

[11] *Idem*. *Franţa, Rusia şi problema Basarabiei (1856-1857)*. Bucureşti-Brăila, Editura Academiei Române – Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I", 2023, 293 p. ISBN 978-973-27-3792-7; 978-606-654-510-5.

[12] VITCU, Dumitru. The treaty of Paris (1856) and the Bolgrad crisis of its execution. În: *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol* (Iaşi). 2006, nr. 44, pp. 335-354.

[13] ARDELEANU, Constantin. Sfârşitul Războiului Crimeii şi chestiunea Basarabiei – 1856. În: *Basarabia-1812. Problemă naţională, implicaţii internaţionale*. coord. Gh. CLIVETI, Gh. COJOCARU. Bucureşti, 2014, pp. 507-509. ISBN 978-973-27-2397-5.

când în circuitul științific o serie de informații valoroase parvenite de la comisarii europeni aflați în Basarabia pentru aceste lucrări topografice[14]. Un subcapitol dedicat lucrărilor de delimitare a frontierei basarabene din perspectiva Marii Britanii ne-o oferă Diana Dumitru, care analizează rapoartele comisarului britanic Edward Stanton[15]. Nu în ultimul rând, un aspect elucidat de către istoricul Vitalie Văratec ține de trasarea frontierei basarabene și lichidarea așezărilor căzăcești din preajma Dunării[16].

Momentul pierderii sudului Basarabiei în anul 1878 și-a găsit reflectarea în istoriografia românească. Majoritatea studiilor tratează această chestiune din perspectiva relațiilor româno-ruse. Este cunoscut faptul că în timpul Războiului Ruso-Turc din 1877-1878, România și Rusia au încheiat o convenție care garanta integritatea teritorială a României[17]. Deși a sprijinit militar Rusia în bătălia decisivă de la Plevna, Imperiul Rus a spoliat România, prin reanexarea sudului Basarabiei. Chiar dacă, oficial, sudul Basarabiei a revenit în componența Imperiului Rus odată cu semnarea Tratatului de la Berlin din 1/13 iulie 1878, acest teritoriu românesc a fost pierdut mai devreme datorită jocurilor de culise ale Marilor Puteri. Acest aspect a fost cercetat de către istoricul Emil Diaconescu, care a scos în vileag acordurile de la Reichstadt din 1875, o înțelegere verbală între Imperiul Rus și Austro-Ungaria, care prevedea că dacă Imperiul Otoman rămâne înfrânt, cabinetul de la Petersburg reanexa sudul Basarabiei, iar cabinetul de la Viena obținea Bosnia și Herțegovina[18].

Problematica reluării sudului Basarabiei de către Imperiul Rus în contextul obținerii independenței României a fost abordată încă din perioada interbelică, moment în care se împlineau 50 de ani de la acest eveniment. Istoricii N. Iorga[19], Gheorghe Brătianu[20] au scos în evidență importanța acestei chestiuni pentru guvernul condus de I.C. Brătianu și relațiile cu cabinetul de la Petersburg.

Istoricul Ion Varta a abordat problema Basarabiei din perspectiva relațiilor ruso-române, bazându-se pe documente din arhivele rusești, în special Fondul Cancelariei pe anul 1878, care, în această perioadă, sunt inaccesibile cercetătorilor români[21]. Istoricul de la Chișinău a scos în evidență starea de spirit ce domnea în România în raport cu Rusia, care își anunțase intenția de a reanexa sudul Basarabiei.

Studiile istoricului Dumitru Vitcu reliefează importanța Basarabiei în schimbul teritorial propus de Imperiul Rus României, adică, drept „compensație", primirea Dobrogei[22].

---

14 *Idem*. Riding the line. Expertise and the making of the Bessarabian border, 1856-1857. În: *Journal of Modern European History.* 2024, vol. 22, issue 1, pp. 10-24.

15 DUMITRU, Diana. *Marea Britanie și Unirea Principatelor Române (1856-1859)*. Chișinău, Pontos, 2010, pp. 67-76. ISBN 978-9975-51-202-2.

16 VĂRATEC, Vitalie. Trasarea noului hotar în sudul Basarabiei la 1856/1857 și lichidarea așezărilor căzăcești din preajma Dunării. În: *Revista istorică*. 1995, tom. VI, nr. 5-6, pp. 509-528.

17 MACIU, Vasile. Tratativele pentru încheierea Convenției Româno-Ruse din 4/16 aprilie 1877. În: *Muzeul Național.* 1978, nr. 4, pp. 17-24.

18 DIACONESCU, Emil. *Acordul de la Reichstadt (1876) și Tratatul de la Budapesta (1877)*. București, 1943, 73 p.

19 IORGA, N. *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*. București, 1927, 242 p.

20 BRĂTIANU, Gheorghe. *Le Problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877-1878 et au congrès de Berlin*. Bucharest, 1928, 51 p.

21 VARTA, Ion. Rusia și chestiunea basarabeană în perioada Războiului ruso-român-turc (1877-1878). În: *Revista de Istorie a Moldovei*. 1992, nr. 3, pp. 3-15; *Idem*. Documents inédits sur la politique russe à l'égard de la Roumanie en 1878. În: *Revue des* Études *sud-est européennes*. 1994, nr. 3-4, tom. XXXII, pp. 229-240.

22 VITCU, Dumitru. Sudul Basarabiei în ecuația schimbului teritorial impus României în anul 1878. În: *Basarabia-1812. Problemă națională, implicații internaționale*. coord. Gh. CLIVETI, Gh. COJOCARU.

Istoricul Sorin Liviu Damean a abordat problema Basarabiei prin prisma reacţiilor oficialităţilor române faţă de Tratatul de la San Stefano din 1878[23] până la lucrările Congresului de la Berlin din vara aceluiași an[24]. Cercetările scot în evidenţă relaţiile tensionate între Petersburg și București din cauza sudului Basarabiei.

Referitor la pătrunderea administrației românești în sudul Basarabiei, dispunem de studiul Elenei Siupiur[25].

Aspectul demografic și social

Referitor la populația din sudul Basarabiei care a intrat in componența Principatului Moldovei, există unele lucrări, studii care abordează această tematică, mai ales din perspectiva mișcărilor de populație în Basarabia sudică. De la bun început menționăm lucrarea lui Al. Arbore dedicată mișcărilor de populație în sudul Basarabiei în secolele XVIII-XIX[26], dar și studiul documentat al cunoscutului istoric român Ion Nistor, care analizează așezările bulgare și găgăuze[27]. Este cunoscut faptul că în teritoriul retrocedat Principatului Moldovei exista o comunitate importantă de bulgari și găgăuzi, care vor fi utilizați de administrația rusă pentru a crea probleme domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Cercetări temeinice referitoare la bulgarii din sudul Basarabiei a efectuat Ivan Duminică, care a analizat sub diverse aspecte viața acestei etnii aflate în componența Principatului Moldovei, ulterior a României[28].

Cercetările istoricului Vitalie Văratec au elucidat problema teritoriului retrocedat Principatului Moldovei. Conform aprecierilor sale, după o analiză temeinică a izvoarelor din arhivele românești și rusești, în anul 1857, Principatul Moldovei a intrat in posesiunea unui teritoriu de 9.075 km², cu o populație de 131.514[29]. Sudul Basarabiei era populat de români, bulgari, găgăuzi, lipoveni pe malul Dunării.

Juristul Dumitru C. Grama a abordat aspectul diplomatic al problemei revenirii sudului Basarabiei la Principatul Moldovei, demersurile Marilor Puteri, dar a realizat și o analiză pertinentă a teritoriului retrocedat. S-a constatat că teritoriul retrocedat către guvernul de la Iași era mai mic decât se vehiculase la finele anului 1855. Potrivit estimărilor sale, inițial s-a preconizat restituirea unei părți considerabile a Basarabiei care însuma 18.000 km², sau echivalentul a 40 % din întreaga Basarabie. În realitate, Imperiul Rus a retrocedat către guvernul moldav un teritoriu de 5000 km² cu o populație de circa 128.000 locuitori[30].

București, 2014. ISBN 978-973-27-2397-5.

23 DAMEAN, Sorin Liviu. Atitudinea României față de Tratatul de Pace Ruso-Turc de la San-Stefano (1878). În: *Analele Universității Creștine „Dimitrie Cantemir",* Seria Istorie, 2010, an. 1, nr. 1, pp. 93-97; *Idem*. Problema Sudului Basarabiei la nivelul relațiilor româno-ruse (1878). În: *Studii și articole de istorie*. 2011, tom. LXXVII, pp. 52-65.

24 *Idem*. *România și Congresul de Pace de la Berlin (1878)*. București: Mica Valahie, 2011, 383 p. ISBN 973-7858-03-4.

25 SIUPIUR, Elena. Pătrunderea instituțiilor moderne românești în sudul Basarabiei după Războiul Crimeii. În: *Destin Românesc*, 1996, nr. 4, pp. 35-45.

26 ARBORE, AL. *Informațiuni etnografice și mișcări de populațiune în Basarabia sudică și în Dobrogea în veac. XVII-XIX cu specială privire la coloniile din aceste regiuni*. Cernăuți, 1929, 106 p.

27 NISTOR, Ion. Așezările bulgare și găgăuze din Basarabia. În: *Extras din Analele Academiei Române*. *Memoriile Secției Istorice*, 1944, seria III, tomul 26, 44 p.

28 DUMINICĂ, Ivan. Viața spirituală a bulgarilor din Basarabia română în anii 1856-1878. În: *Revista de etnologie și culturologie*. 2011, vol. IX-X, pp. 92-101.

29 VĂRATEC, Vitalie. Sudul Basarabiei revenit în componența Principatului Moldovei la 1857 (Teritoriul și populația). În: *Destin Românesc.* 1995, nr. 2, pp. 18-27.

30 GRAMA, Dumitru C. Revenirea Basarabiei de Sud-Vest în 1857 în componența statului românesc cu

Învățământul

Această tematică și-a găsit reflectarea în câteva studii și o monografie, care clarifică în mare măsură impactul reformei învățământului inițiate în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza și care s-a implementat și în cele trei județe din sudul Basarabiei. Tematica respectivă a fost cercetată în anii 90 de către cunoscutul istoric Nichita Adăniloaie[31]. Pornind de la unele informații lăsate de istoricul și omul politic V.A. Urechia[32], N. Adăniloaie a cercetat arhivele românești, lăsând informații valoroase despre evoluția sistemului de învățământ din sudul Basarabiei în timpul administrației românești. Cea mai completă lucrare dedicată în exclusivitate învățământului din sudul Basarabiei în perioada 1856-1878 aparține istoricului Ion Solcanu, autorul unei monografii impresionante la acest subiect[33]. Istoricul face o analiză riguroasă a învățământului din sudul Basarabiei, a școlilor existente, a stării acestora. Ulterior, analizează demersurile privind organizarea învățământului public, școlile înființate după 1857, școlile primare de băieți și de fete, învățământul public primar din orașe (localurile școlilor, corpul didactic, programa școlare, limba de predare etc.), învățământul secundar etc. În lucrarea istoricului Ion Solcanu este examinată evoluția sistemului de învățământ în sudul Basarabiei sub administrația românească.

Viața bisericească

În conformitate cu prevederile Protocolului de la Paris din 6 ianuarie 1857, predarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei trebuia să aibă loc la 1 martie. În total, au fost predate 94 de biserici, după alte surse – 124[34]. Astfel, Mitropolitul Moldovei Sofronie i-a numit pe Filaret Scriban Stravropoleos și Teoctist Scriban responsabili de treburile bisericești din sudul Basarabiei. Despre activitatea acestora există studii, lucrări care arată implicarea lor în integrarea bisericilor din sudul Basarabiei în componența Principatului Moldovei[35]. Un moment important pentru viața bisericească din sudul Basarabiei a fost crearea unei episcopii la Dunărea de Jos, moment reflectat în istoriografia românească. În 1864 este creată Episcopia Dunării de Jos, care urma să aibă jurisdicție asupra județelor Ismail, Bolgrad, Covurlui și Brăila, în timp ce județul Cahul va trece către Eparhia Hușilor. Una dintre primele monografii dedicate Episcopiei Dunării de Jos aparține lui Anghel Constantinescu și apărea în contextul împlinirii a 40 de ani de domnie a principelui Carol, în anul 1906[36]. Un alt cercetător, Eugen Drăgoi, a dedicat un studiu vieții bisericești din episcopia Dunării de Jos în anii 1864-1886[37].

suveranitate internă Moldova. În: *Basarabia după 200 de ani (Conferința Internațională Basarabia după 200 de ani organizată cu sprijinul Consiliului Județean Iași și al Universității „Petre Andrei" din Iași)*. M. BACIU, S. BOCANCEA (coord.). Iași: Institutul European, 2012, pp. 193-195. ISBN 978-973-611-915-6.

31 ADĂNILOAIE, Nichita. Învățământul în sudul Basarabiei. În: *Revista istorică*, 1993, tom IV, nr. 9-10, pp. 893-900.

32 URECHIA, V.A. *Istoria* școalelor *de la 1800-1864*, vol. III. București, 1894.

33 SOLCANU, Ion I. Școala *românească* în *județele Cahul, Bolgrad* și *Ismail pe durata reîntrupării la Principatele Române (1857-1878)*, București: Editura Enciclopedică, 2013, 462 p. ISBN 978-973-45-0676-7.

34 POPOVSCHI, Nicolae. *Istoria bisericii din Basarabia* în *veacul al XIX-lea subt ruși*. Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească", 1931, p. 109.

35 VORNICESCU, Nestor. *Unde-i turma, acolo-i păstorul. Participarea mitropolitului Sofronie Miclescu la* înfăptuirea *unirii Principatelor Române*. Craiova: Editura Mitropoliei Olteniei, 1981, 156 p.

36 CONSTANTINESCU, Anghel. *Monografia Sfintei Episcopii a Dunării de Jos alcătuită la implinirea a 40 ani de domnie a M.S. Carol I*, Regele României. București: Atelierele Socec, 1906, 443 p.

37 DRĂGOI, Eugen. Aspecte ale vieții bisericești din Episcopia Dunării de Jos în anii 1864-1886. În: *Monumente*

Unul dintre aspectele cercetate legate de acest subiect a fost cel al minorităților religioase, cum este cazul lipovenilor din sudul Basarabiei[38]. Istoricul Ion Gumenâi a dedicat un studiu documentat acestei chestiuni mai puțin cercetate în istoriografia românească. Cercetătorul face și o paralelă între politica noului împărat al Imperiul Rus (Alexandru al II-lea, încoronat în 1856) față de lipoveni și atitudinea administrației românești din sudul Basarabiei. Constatările acestuia erau că administrația românească a acordat un statut *„mai libertin, loial și binevoitor, evident nu fără anumite incidente și opoziția firească din partea Bisericii Ortodoxe"*[39].

Sudul Basarabiei în preocupările unor personalități de marcă în istoriografia românească

O personalitate importantă care și-a pus amprenta asupra sudului Basarabiei a fost Ion Ionescu de la Brad[40]. Acesta a ocupat funcția de prefect al județului Bolgrad în anul 1857. De asemenea, sunt cunoscute protestele sale din Parlamentul României în anul 1878 privitoare la reanexarea sudului Basarabiei de către Imperiul Rus. V.A. Urechia, în volumul 3 al lucrării sale *Istoria şcoalelor,* scria astfel referitor la misiunea prefectului: „Ion Ionescu, dregător al coloniilor din Basarabia, solicita Ministerului de Finanțe, la 11 august 1857, să mijlocească la Ministerul Cultelor trimiterea a 25 de învățători sătești"[41]. Unul dintre profesori își va reaminti ulterior despre impactul acestuia în „formarea școlilor naționale prin satele române și găgăuze"[42]. Studiind situația coloniilor bulgare din Basarabia, a publicat lucrarea *Coloniile agricole din sudul Basarabiei*. Acesta e autorul broșurii publicate în anul 1866 la Bolgrad cu titlul *Memuar de starea coloniilor din Bessarabiea Română*. Ion Ionescu de la Brad a demonstrat prin argumente statistice și demografice că județele restituite Principatului Moldovei sunt locuite în majoritate de români, accentuând și faptul că acest teritoriu a fost colonizat masiv de către administrația rusească.

O altă personalitate marcantă din perioada aflării sudului Basarabiei în componența Principatului Moldovei/României a fost V.A. Urechia, istoric, om politic, membru fondator al Academiei Române. După revenirea sudului Basarabiei la Principatul Moldovei, acesta s-a dedicat unei activități febrile de scriere a adevărului istoric despre acest teritoriu românesc, implicându-se activ în soarta acestei provincii. În calitate de director al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din Moldova, V.A. Urechia s-a interesat de soarta învățământului din Basarabia, fiind însărcinat de către Ministrul M. Kogălniceanu cu organizarea învățământului. Aceștia au trebuit să facă față încercărilor caimacanului Ștefan Vogoride de a introduce limba bulgară ca limbă de predare. Tot el este autorul lucrării *Istoria şcoalelor* în patru volume, în care face referințe și la învățământul din sudul Basarabiei. Însă cea mai puternică legătura a lui V.A. Urechia cu Basarabia a fost în momentul în care a ocupat funcția de deputat al Ismailului în Parlamentul României. Aceste aspecte au fost analizate de Victor Moraru și Zanfir Ilie[43].

istorice și *izvoare creștine*. Galați: Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, 1987, pp. 257-303.

38 GUMENÂI, Ion. *Comunitățile romano-catolice, protestante* și *lipovenești din Basarabia* în *secolul al XIX-lea.* Chișinău: Lexon-Prim, 2016, 350 p. ISBN 978-9975-3102-8-4.

39 *Idem*. Situația minorităților religioase din Sudul Basarabiei în perioada 1856-1878 (cazul comunității lipovenești). În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2022, nr. 10, p. 27.

40 VĂRATEC, Vitalie. Ion Ionescu de la Brad și Basarabia. În: *Revista de Istorie a Moldovei*. 1995, nr. 1, pp. 11-18.

41 URECHIA, V.A. *Op. cit.,* p. 153.

42 SOLCANU, Ion I. *Op. cit.*, p. 25.

43 MORARU, Victor, ILIE, Zanfir. Basarabia în viața și opera lui V.A. Urechia. În: *Akademos*. 2014, nr. 2, p. 120-124.

Acestea reprezintă cele mai importante realizări istoriografice românești privind perioada aflării sudului Basarabiei în componența Principatului Moldovei/României, iar în cei 22 de ani s-a încercat reintegrarea teritoriului dat în spațiul firesc românesc.

Bibliografie:

1. ADĂNILOAIE, Nichita. Învățământul în sudul Basarabiei. În: *Revista istorică.* 1993, tom IV, nr. 9-10, pp. 893-900.
2. ARBORE, AL. *Informaţiuni etnografice şi mişcări de populaţiune în Basarabia sudică şi în Dobrogea în veac. XVIII-XIX cu specială privire la coloniile din aceste regiuni*. Cernăuți, 1929, 106 p.
3. ARDELEANU, Constantin. Sfârșitul Războiului Crimeii și chestiunea Basarabiei – 1856. În: *Basarabia-1812. Problemă națională, implicații internaționale*. Coord. Gh. CLIVETI, Gh. COJOCARU. București, 2014, pp. 507-509. ISBN 978-973-27-2397-5.
4. *Idem*. Riding the line. Expertise and the making of the Bessarabian border, 1856-1857. În: *Journal of Modern European History*. 2024, vol. 22, issue 1, pp. 10-24.
5. BRĂTIANU, Gheorghe. *Le Problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877-1878 et au congrès de Berlin*. Bucharest, 1928, 51 p.
6. *Idem*. *La Bessarabie droits natiaux et historiques*. Bucarest, 1943, 228 p.
7. *Idem*. *La Moldavie et ses frontieres historiques.* Bucarest, 1941, 52 p.
8. CATALAN, Sever-Mircea. La politique tsariste en Bessarabie pendant l'année 1855 (selon un rapport du consul français à Jassy, Victor Place). În: *Revue Roumaine d'Histoire*. 1993, vol. 32-33, pp. 47-54.
9. CERNOVODEANU, Paul. Inițiative românești de redobândire în perioada Războiului Crimeii (1854-1856). În: *Revista istorică*. 1992, nr. 1-2, pp. 81-96.
10. *Idem*. *Basarabia drama unei provincii istorice românești în context politic internațional 1806-1920*. București: Albatros, 1993, 191 p. ISBN 973-24-0311-X.
11. *Idem*. American diplomatic dispatches on the 1806-1812 russo-turkish war and on the Bessarabia's rapture. În: *Revue Roumaine d'Histoire*. 1998, tom XXXVII, nr. 1-2 (janvier-juin), pp. 19-42.
12. COJOCARIU, Mihai. Basarabia în contextul Unirii Principatelor. În: *Probleme actuale ale istoriei naţionale şi universale*. A. PETRENCU (coord.). Chișinău, 1992, pp. 46-50.
13. *Idem*. Încercări românești de recuperare a Basarabiei (1853-1859). În: *Slujind-o pe Clio. In Honorem Dumitru Vitcu*. Coord. Gh. Cliveti, M. Iacobescu, D. Balan (coord). Iași, 2010, pp. 94-103. ISBN 978-973-37-1435-5.
14. CONSTANTINESCU, Anghel. *Monografia Sfintei Episcopii a Dunărei de Jos alcătuită la implinirea a 40 ani de domnie a M.S. Carol I, Regele României*. București:Atelierele Socec, 1906, 443 p.
15. DAMEAN, Sorin Liviu. Atitudinea României față de Tratatul de Pace Ruso-Turc de la San-Stefano (1878). În: *Analele Universităţii Creştine „Dimitrie Cantemir"*, Seria istorie. 2010, an. 1, nr. 1, pp. 93-97.
16. *Idem*. *România şi Congresul de Pace de la Berlin (1878)*. București: Mica Valahie, 2011, 383 p. ISBN 973-7858-03-4.
17. *Idem*. Problema Sudului Basarabiei la nivelul relațiilor româno-ruse (1878). În: *Studii şi Articole de Istorie*. 2011, tom. LXXVII, pp. 52-65.

18. DIACONESCU, Emil. *Acordul de la Reichstadt (1876) și Tratatul de la Budapesta (1877)*. București, 1943, 73 p.
19. DRĂGOI, Eugen. Aspecte ale vieții bisericești din episcopia Dunării de Jos în anii 1864-1886. În: *Monumente istorice și izvoare creștine*. Galați: Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, 1987, pp. 257-303.
20. DUMINICĂ, Ivan. Viața spirituală a bulgarilor din Basarabia română în anii 1856-1878. În: *Revista de etnologie și culturologie*. 2011, vol. IX-X, pp. 92-101.
21. DUMITRU, Diana. *Marea Britanie și Unirea Principatelor Române (1856-1859)*. Chișinău: Pontos, 2010, 188 p. ISBN 978-9975-51-202-2.
22. GRAMA, Dumitru C. Revenirea Basarabiei de Sud-Vest în 1857 în componența statului românesc cu suveranitate internă Moldova. În: *Basarabia după 200 de ani (Conferința Internațională Basarabia după 200 de ani organizată cu sprijinul Consiliului Județean Iași și al Universității „Petre Andrei" din Iași)*. M. BACIU, S. BOCANCEA (coord.). Iași: Institutul European, 2012, pp. 187-210. ISBN 978-973-611-915-6.
23. GUMENÂI. Ion. *Comunitățile romano-catolice, protestante și lipovenești din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Chișinău: Lexon-Prim, 2016, 350 p. ISBN 978-9975-3102-8-4.
24. *Idem*. Situația minorităților religioase din Sudul Basarabiei în perioada 1856-1878 (cazul comunității lipovenești). În: *Studia Universitatis Moldaviae*. 2022, nr. 10, pp. 23-30.
25. IORGA, N. Problema basarabeană și Problema Unirii Principatelor la 1855-1859. În dosul cărților diplomației. În: *Analele Academiei Istorice. Memoriile Secției istorice*. 1940-1941, seria III, tom. XXIII, pp. 293-309.
26. IORGA, N. *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*. București, 1927, 242 p.
27. MACIU, Vasile. Tratativele pentru încheierea Convenției Româno-Ruse din 4/16 aprilie 1877. În: *Muzeul Național*. 1978, nr. 4, pp. 17-24.
28. MORARU, Victor, ILIE, Zanfir. Basarabia în viața și opera lui V.A. Urechia. În: *Akademos*. 2014, nr. 2, pp. 120-124.
29. NISTOR, Ion. Așezările bulgare și găgăuze din Basarabia. În: Extras din *Analele Academiei Române. Memoriile Secției istorice*. 1944, seria III, tomul 26, 44 p.
30. POPOVSCHI, Nicolae. *Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea subt ruși*. Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească", 1931, 551 p.
31. SCLIFOS, Eugen-Tudor. Franța, Rusia și chestiunea sudului Basarabiei (1856-1857). În: *Revista de istorie a Moldovei*. 2016, nr. 4, p. 17-35.
32. *Idem*. Cabinetul de la Viena și chestiunea Basarabiei (1856). În: *Historia est Magistra Vitae. Civilizație, valori, paradigme, personalități. In honorem profesor Ion Eremia*. C. MANOLACHI (ed.), L. ROTARU (coord.). Chișinău, 2023, pp. 440-455. ISBN 978-9975-3331-2-2.
33. *Idem*. *Franța, Rusia și problema Basarabiei (1856-1857)*. București-Brăila, Editura Academiei Române – Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I", 2023, 293 p. ISBN 978-973-27-3792-7; 978-606-654-510-5.
34. SIUPIUR, Elena. Pătrunderea instituțiilor moderne românești în sudul Basarabiei după Războiul Crimeii. În: *Destin românesc*. 1996, nr. 4, pp. 35-45.
35. SOLCANU, Ion I. *Școala românească în județele Cahul, Bolgrad și Ismail pe durata reîntrupării la Principatele Române (1857-1878)*. București: Editura Enciclopedică, 2013, 462 p. ISBN 978-973-45-0676-7.
36. TEMPERLEY, Harold. The Treaty of Paris of 1856 and its executation (II). În: *The Journal*

of Modern History. 1932, vol. IV, september, pp. 523-543.
37. URECHIA, V.A. *Istoria şcoalelor de la 1800-1864*. Vol. III. București, 1894.
38. VARTA, Ion. Rusia și chestiunea basarabeană în perioada Războiului ruso-română-turc (1877-1878). În: *Revista de istorie a Moldovei*. 1992, nr. 3, pp. 3-15.
39. Idem. Documents inédits sur la politique russe à l'égard de la Roumanie en 1878. În: *Revue des Études sud-est européennes*. 1994, nr. 3-4, tom. XXXII, pp. 229-240.
40. VĂRATEC, Vitalie. Ion Ionescu de la Brad și Basarabia. În: *Revista de istorie a Moldovei*. 1995, nr. 1, pp. 11-18.
41. Idem. Sudul Basarabiei revenit în componența Principatului Moldovei la 1857 (teritoriul și populația). În: *Destin românesc*. 1995, nr. 2, pp. 18-27.
42. Idem. Trasarea noului hotar în sudul Basarabiei la 1856/1857 și lichidarea așezărilor căzăcești din preajma Dunării. În: *Revista istorică*. 1995, tom. VI, nr. 5-6, pp. 509-528.
43. VITCU, Dumitru. Sudul Basarabiei în ecuația schimbului teritorial impus României în anul 1878. *Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale*. Coord. Gh. CLIVETI, Gh. COJOCARU. București, 2014. ISBN 978-973-27-2397-5.
44. Idem. The treaty of Paris (1856) and the Bolgrad crisis of its execution. În: *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol"* (Iași). 2006, nr. 44, pp. 335-354.
45. VORNICESCU, Nestor. *Unde-i turma acolo-i păstorul. Participarea mitropolitului Sofronie Miclescu la înfăptuirea unirii Principatelor Române.* Craiova: Editura Mitropoliei Olteniei, 1981, 156 p.